

Yenileşme Tarihimizde önemli bir isim

18 MAYIS 2001

Vatanını uçurumdan kurtarmaya çalışırken
gericiler tarafından parçalanın

Mahmut Raif Efendi

ve
Eserleri

Yazan : İHSAN SUNGU

MAHMUT Raif Efendi yenileşme tarihimizde unutulmaz bir isimdir. H. 1208 (M. 1793) tarihinde Elçilik Kâ-tibi olarak Londra'ya gitmiş, orada Fransızca'yı çok iyi öğrenmiş, İstanbul'a dönünce Türkiye'nin askerlik alanında gerçekleştirdiği yenilikleri Avrupalılara göstermek üzere Fransızca bir kitap yazmış ve İstanbul'da resimli olarak bastırmıştı. Bu değerli adam H. 1299 (M. 1907) de Karadeniz istihkamlarına memur olduğu sırada Boğaz'daki ya-maklara «Nizâm-ı Cedit» elbisesi giy-dirmeye giriştiği sırada gerici asilerin elinde parçalanmıştır. Böylece Mahmut Raif Efendi, geçen yüzyılın başlangıcın-da Türkiye'nin girmiş olduğu yenileşme devresindeki hizmeti yüzünden gerici-liğin düşmanlığına ilk kurban giden yüksek bir şahsiyettir.

«Yiğit, lakabıyla anılır» sözünü, bazan yanlış kullanan halk, kimbilir hangi ge-ri kafalı tarafından zavallı Mahmut

Raif Efendiye aşılınmış olan «İngiliz» lakabına o kadar alışmış olacak ki, ta-rihlerde de biçarenin adı hep «İngiliz Mahmut Efendi» diye geçer. Halbuki Mahmut Raif Efendi'nin İngilizlikle hiçbir ilgisi yoktur. Kendisi Türk oğlu Türktür. İngiltere'ye gitmesi, Frenkçe öğrenmesi, Fransızca resimli kitaplar çıkarması gibi sebepler kendisine bu lakabın verilmesi için yeter görülmüş-tür.

Mahmut Raif Efendi bir aralık «An bar Emaneti»nde bulunmuş, gençliğinde «Koyun Saati» diye meşhur olan Di-van-ı Humayun Hocalarından İsmail Efendinin oğludur. Gençliğinde Sadaret «Mektubî Odası»na memur oldu. Tan-bur çalmaktaki ustalığı dolayısıyla dev-rin yüksek mevki sahiplerinin arasına, bu arada Reis-ül Küttap (Dışişleri Ba-kanı) Raşit Efendinin dairesine girdi. H. 1208 (M. 1793) tarihinde Türkiye'nin ilk sürekli elçisi olarak Londra'ya git-

miş olan Yusuf Ağâh Efendi'nin yanı-na başkâtip tayin edildi. Bu memur-luğu Mahmut Raif Efendi'nin gelişme-sine hayli yaradı.

**TÜRKİYE'Yİ ECNEBİLERE TANITAN
İLK FRANSIZCA KİTAP**

Mahmut Efendi, Londra'da Fransız-ca'yı öğrendiği gibi coğrafya, tarih, politika ve hukuk gibi ilimlere de çok çalıştı. İstanbul'a döndüğünde Fran-sızca olarak bastırıldığı «Tableau des nouveaux reglements de L'empire Otto-man» adlı kitabın ön sözünde: «Genç-liğimde Babîâli kalemlerine girdiğim-denberi vatanıma faydalı hizmetlerde bulunmak isteğini şiddetle duymaya başladım. Bana verilen vazifeleri en iyi şekilde yaparak âmirlerimin dikkatini üzerime çekmeye başladım. Okudukla-rım arasında dikkatimi asıl çeken bö-lüm «Politika» oldu. Bu da bir taraftan kendi kendimi aydınlatmak, öbür taraftan bir gün Babîâli'ye faydalı olmak isteğinden doğuyordu. Bu alandaki ça-lışmalarım sürekli olmakla beraber bil-gimi genişletmek için birtakım kaynak-lara daha başvurmak gereğini duyuyordum. Avrupa'ya giderek bir dil öğren-mem lâzımdı. Bu seyahati çok istemek-le beraber uzun zaman maksadına ka-vuşamadım. Nihayet H. 1208 (M. 1793) tarihinde Londra'da ilk defa kurulan daimi Osmanlı Elçiliğine kâtip tayin edilmekliğim, istediklerimi yapmak için bana ümit verdi. Bu yüzden bana —bir lütuf olarak verilen— memurluğu kabul etmekte bir an gecikmedim ve he-men yola çıkmaya hazırlandım. Fikirle-rimi gerçekleştirmek için yaptığım ilk iş bir Fransızca gramer ve sözlük ki-tabı almak oldu. Fransızca genel bir dil olduğu için bunu öğrenmeye karar verdim. İlk temel bilgileri elde eder et-mez Avrupa hükümetlerinin güttükleri maksat ve niyetleri iyice öğrenebilmek için coğrafya, tarih, politika ve genel hukuk incelemelerine giriştim. Boş za-

manlarımda dikkatimi çeken her şeyi, Avrupa devletlerinin maliye sistemleri-ni, ordularının durumunu, deniz kuv-vetlerini, kısacası, hükümetlerinin bü-tün teşkilâtını incelemeye başladım» di-yor.

KİTABIN ÖZELLİKLERİ

Mahmut Raif Efendi tarafından ya-nyılanan bu kitap o zaman memleketi-mizde kurulmuş olan «Nizam-ı Cedit» teşkilâtı hakkındadır. Yazar, eserinin ön sözünde, kitabı yayınlamaktan mak-sadının ne olduğunu açıklarken: «Os-manlı İmparatorluğunun kuvvetleriyle gelir kaynakları hemen bütün Avrupa-ca meçhuldür. Bunlar hakkında doğru bilgi verecek hiçbir eser yoktur. Onun içindir ki bu kısa eserin ilgi çekeceği-ni ümide cesaret ediyorum» demıştır.

T A B L E A U

D E S

NOUVEAUX REGLEMENS

D E

L'EMPIRE OTTOMAN,

Composé par MAHMOUD RAÏF EFENDI,

ci-devant Secrétaire de l'Ambassade Impériale près
de la Cour d'Angleterre.

Imprimé dans la nouvelle Imprimerie du Génie,

sous la direction D'ABDURRAHMAN Efendi

professeur de Géométrie et d'Algèbre.

CONSTANTINOPLE.

1793

Mahmut Raif Efendi'nin Mühendishane'de basılmış Fransızca eseri

hissettirdiğini ortaya koyması açısından da ehemmiyeti haizdir. Devlet teşkilatındaki yetersizlik ve aksaklıkların ortaya çıkardığı bozulmanın çaresi olarak eski sistemin ihyası şeklindeki Osmanlı devlet adamlarının reformlara geleneksel bakış açısındaki değişme, bütün olarak belki de bu dönemde kendisini göstermektedir.

"The Regulations, dated in 1211/1796-97, within the Ottoman Central Bureaucracy"

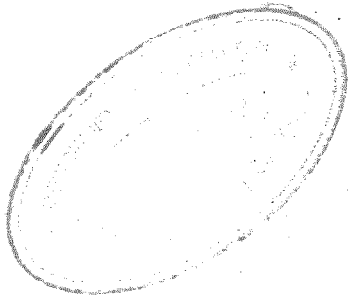
Abstract

In 1796-97, Ottoman central administration was partially reorganized. In this context, some new regulations were issued which have concerned the Sublime Porte, the fiscal administration (Defterdarlık) and the bureau of census registrations (Defterhane).

This study focuses on this reorganization which had regulated the amount of scribes employed in the bureaus of Ottoman Grand Council (Divan) like Beylikci, Ruus, Tahvil and Amedi, as well as the procedures used in the official correspondence. In this framework, some new form occurred in the correspondence of Ottoman fiscal administration after these regulations, are also covered.

Keywords

Divan, Defterdarlık, Defterhane, Sublime Porte, Office, correspondence, clerk, regulation.

MAHMUD RÂİF EFENDİ VE AİLESİNE DAİR KAYITLAR, VESİKALAR

Erhan AFYONCU*

ÖZET

Mahmud Râif Efendi, III. Selim devrindeki faaliyetleri ve yazdığı eserler ile Nizâm-ı Cedid'in önemli simalarından birisi olmuştur. Bu makalede Mahmud Râif ve ailesi ile ilgili daha önce bilinmeyen tevcihat kayıtları ile timâr tevcihine dair vesikalar yayınlanmaktadır. Bu arşiv kayıtlarıyla Mahmud Râif'in tasarruf ettiği zeamet ve timârlar ile oğullarının görevleri, gelirleri, ve ölüm tarihleri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Mahmud Râif, timâr, timâr ruznâmeçe defteri, divân kâtibi, haccagân

III. Selim devrindeki ıslahat faaliyetleri içerisinde önemli rol oynayan devlet adamlarından birisi olan Mahmud Râif Efendi, bu devirdeki faaliyetleri ve yazdığı eserleri ile Nizâm-ı Cedid'in renkli kişiliklerinden birisi olmuştur¹. Bu makalemizde Mahmud Râif ve ailesi ile ilgili daha önce bilinmeyen tevcihat kayıtları ile timâr tevcihine dair vesikaları yayınlıyacağız.

Mahmud Râif Efendi, 1760 veya 1761 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası anbar emini İsmail Efendi'dir². İlk olarak tahvil kaleminde çalış-

* Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi.

¹ Ahmed Resmi Efendi, *Sefinetü'r-rüesâ ve Zeyleri*, İstanbul 1269, s. 145; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, İstanbul 1327, s. 329; İhsan Sungu, "Mahmud Râif ve Eserleri", *Hayat Mecmuası*, sayı 16 (İstanbul 1929), s. 9-12; Kemal Beydilli - İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedid'e Dair Eseri* (TTK'da baskıda). Bu son zikrettiğimiz eser Mahmud Râif ve eserleri hakkında en geniş ve yeni malumatı ihtiva etmektedir. Baskı aşamasında olan bu eserden istifade etmemi sağlayan ve bazı hususlara dikkatimi çeken hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli ile vesikaların okunmasında yardımlarını gördüğüm meslektaşım Dr. Recep Ahıshalı'ya teşekkür ederim.

² K. Beydilli - İ. Şahin, *Aynı eser*.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	82464
Tas. No:	956.0741 MAH. M

MAHMUD RÂİF EFENDİ

ve

NİZÂM-I CEDÎD'E

DÂİR ESERİ

KEMAL BEYDİLLİ - İLHAN ŞAHİN

OSMANLI DEVLETİ'NİN

700. KURULUŞ YIL DÖNÜMÜ

21 EKİM 2002

[ZARF:] Sayın : Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü
ANKARA

[DAMGA:] 16.05.54 / BAYAZID

X-14 Eylül 1954 tarihli mektup

Gayûr-ı muhterem efendim,

Mektûb-ı dil-nevâzânenizi ve birkaç gün sonra da *Gülîstân Tercemesi*'ni aldım; teşekkür ettim. Frenklerin kadîr-şinâslığına, bizim kavmin kıymet-nâdânlığına baktıkça dil-hûn oluyorum. Hollanda üniversitesi kütübhanesinde altı asır evvel terceme olunan *Gülîstân* bulunuyor. Türkiye üniversitesi kütübhanesinde altı sene evvel terceme edilen bir eserin bulunduğunu bilen bulunmuyor. Elli yıl evvel – ilmi bir teşebbüsümünden dolayı – **Sâmî Paşazâde Hasan Bey** merhûm, bana gönderdiği bir mektûbda, “Makbere-i fazilet olan bir diyârda ihyâ-yı fazilet sevdâsına düşmüşsünüz; ne müşkil bir sevdâya düşmüşsünüz” demişti. Hâlâ o mektûb...

Mühürdâr-zâde isem de her ferdin mührüne mâlik değilim. **Subhî'nin** ve **Abdü'l-Azîz'in** mührü ve yazısı yoktur.

Nahîf'nin eseri hakkında **Doktor Süheyl Beye** bir şey yazmamışsınız. Aylardan beri fotoğraf kâğıdı bulamadığı için bir şey yapmak kâbil olamıyormuş.

Rûhen, bâhusus bedenem Aralıkta rahatsız oluyorum. Merhamet-i İlahiyyeye sığınıyorum. Dost doktorlarımız, üzûlmekten sakınmamı tavsiye ediyorlar. Mümkün mü? Rakikü'l-kalb, zaîfü'l-beden, asabî bir adam üzülmez mi?

Bâkî duâ ve hürmet; gayretli, himmetli efendim. 14 Eylül 1954

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl

XI- 11 Nisan 1957 tarihli mektup

Tabîb-i lebib muhterem efendim,

Hoş sadâ gibi safâ veren mektûb-ı dil-nevâzânenizle –rica ettiğim– resmi aldım. Teşekkür ve duâ ettim. **Mahmûd Râif Efendinin** resmini –sâbık müze müdürü **Tahsîn Beyin** ihtâriyla– evvelce Topkapı Sarayı Müzesi müdür-i halûkundan da istemiştim. Birbirinin aynı olan iki resmin bir günde gelişi garîb tesâdüflerendir.

“*Hoş Sadâ*” mûsikî târihimiz değıldir. 1200 sene-i hicriyyesinden beri gelen mûsikî erbâbının terceme-i hâllerini ve resimlerini hâvidir. Yirmi sene evvel mukaddimesini yazmıştım. Diğer eserlerin haylûletiyle şimdîye kadar metrûk kaldı. İlm u irfân değil, yaş kemâle ermiş, fakrû'd-dem fakirlerinden, zaîf ve nahîf ve bî-yâr u muîn bulunmuş iken bakiyye-i hayâtı istîrâhata hasr etmeyip de kendimi mihnetlere sokmak, bâ-husus bu kış üç ay mütemâdiyen hasta olduğum hâlde yine rahat durmamak bilmem ki kâr-ı âkıl mıdır? Kimseden takdîr ve taltîf beklemiyoruz.

Ta'ziblerinden istîâze ediyoruz. İkinci defa basılmakta olan *Son Sadrazâmlar*'dan hakkım olan 6000 liranın, “Aramadı, istemedi, mürûr-ı zamân vâkî' oldu” denilerek Divân-ı Muhâsebâtça verilmemesinden büyük takdîr ve taltîf mi olur?

“Bed-baht ana derler ki elinde cühelânın

Kahr olmak için arz-ı kemâl ü hüner eyler” mi diyelim?

Acem'in, hakk-ı ehakkınızda gösterdiği kadîrşinâslığa, bir de bizim kadîrdânlığımıza bakıp da ibret almalı.

Allâme-i âli-şân **Şânîzâde** rahimehullâhi bizden ve sizden başka tanıyan ve tanıtan zuhûr ettiyse gösterin de gidip arz-ı minnet ve mahmidet edelim.

Mahmûd Râif Efendi de – **Şânîzâde**'ye kâbil-i kıyas olmamakla berâber – nevâdirde bir adamdır. Umûr-ı siyasiyyeye aşînâ, İngiliz lisânına vâkıf, değerli ressam, bâ-husus tanbûr-zenlikte mâhir mûsikî erbâbındandır. Terceme-i hâlîni ve resmini bu sebeble “*Hoş Sadâ*”ya dercedeceğim. Müverrih ve müdakkik geçinen efendilerimizden soralım, bilen var mı?

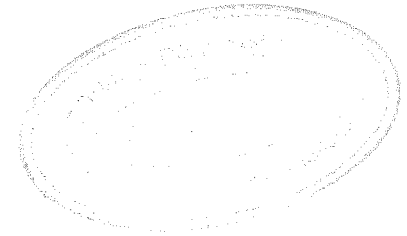
Birâder beyin eseri inşâallâh, yakında neşr olunur da istifâde ederiz.

Sa'îd Efendinin resmiyle berâber **Fasîh Dedenin** –nevâdirde olan – bir gemi resmini de verdiğimi tahattur ediyorum.

Bâkî duâ ve hürmet, efendim. 11 Nisan 1957

İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemâl

D 2350

lenlerden de bir takım sonuçlar çıkarmak kâbilidir. Bilindiği gibi bir İslâm şehri eğer kale şehri değilse genellikle büyük bir câmiyi merkez olarak genişlemektedir. Ayrıca şehrin temel birimleri olan mahalleler de yine bir câmi veya mescid etrafında teşekkül etmektedir*. Buna göre câmi veya mescidler maddî varlıkları yanında, üstlendikleri çok çeşitli fonksiyonlarıyla da şehrin en temel müesseselerinden biridir*.

Müslüman, Cemiyeti ile iç içe yaşayan bir kişidir. Câmi, müslümanların vakit namazlarında ve daha kalabalık olarak Cuma ve bayram namazlarında bir araya geldikleri mekânlardır. Dolayısıyla câmi ve mescidler müslümanların en kolay, en samimi bağlarla bağlanabildikleri ve kendi aralarında manevî bir köprü kurdukları mahallerdir⁹. Bu haliyle câmi ve çevresi yalnızca bir ibâdethane olmaktan çıkarak çok çeşitli vazifeler üstlenen bir sosyal müessese hüviyetini kazanmaktadır. Böyle müesseselerin teşekkülü ve bunların sayısı şehirlerdeki nüfusun nisbetini ve buna bağlı olarak oradaki her türlü ticarî, ziraî vesair faaliyetin söz konusu olduğu iktisadî ve sosyo-kültürel yapının genişliğini ortaya koymaktadır.

Arkeolojinin bile belki yetersiz kalacağı ve bugün ancak arşiv belgelerinde veya ender sayıdaki müşâhidlerin zihinlerinde birer hatıra olarak yaşayan Eski Erzincanlar (!)'daki câmi, mescid ve diğer eserlerin, -çoğunluğunu arşiv belgelerinden olmak üzere diğer kaynaklardan da istifâde ederek- tesbit ve tanıtılması, bir bakıma yok olan tarihi ve şehri yeniden ihyâ etmek demek olacaktır.

8. Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul, 1982, C.1, s.228.

9. Camilerin hem fizikî varlıkları hem de üstlendikleri vazifeleri hakkında daha teferuatlı bilgi almak için bakınız: *Camii*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.7, s.46-92; *Mescid*, İslâm Ansiklopedisi, C.8, s.1-118.

10. Mehmet Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, 1991, s.99.

**MAHMUD RAİF EFENDİ AS THE CHIEF
SECRETARY OF YUSUG AGAH EFENDİ, THE
FIRST PERMANENT OTTOMAN-TURKISH
AMBASSADOR TO LONDON (1793-1797)***

*Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA***

a) A brief introduction to sources

In 1792, in the early stages of the reign of Selim III (1789-1809) the Ottoman empire initiated to reorganise some of its basic institutions along European lines. The Sultan was determined to prevent his empire from declining and meant to transform it into a modern state. His principal intention was to reorganise his empire in order to restore its former power. He strongly believed that this object could be achieved only by modernising the vital institutions of the empire, namely the military, administration, politic, economic, and diplomatic ones, along European lines. In Turkish history these series of the reforms are known as the *Nizam-ı Cedid* (New order).

One of the vital reforms of the period concerned diplomatic practice and the this study examines the establishment of the first permanent Ottoman-Turkish embassy to London and the work of Mahmud Raif Efendi, the chief secretary of Yusuf Agah Efendi, the

* I am greatly indebted to Dr. Johann Strauss for teaching me to translate and use French primary sources during my doctorate research. Dr. Strauss and Dr. Rhoads Murphey's many comments and suggestions have been very valuable and greatly appreciated. I should like to express my thanks to the staff of the Başbakanlık Arşivi, İstanbul and Public Record Office, London, for their co-operation while I was working in the archives. I should also like to thank the directors of Fatih Millet Kütüphanesi and of Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi in İstanbul, for allowing me to work in their libraries and for providing microfilm copies of the accounts of Yusuf Agah Efendi and Mahmud Raif Efendi.

** Dr. (Assistant Associate Prof. Dr.) M.A. Yalçinkaya is currently working at the Karadeniz Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History.